

2. nadaljevanje:

Virginio Gayda

JUGOSLAVIJA PROTI ITALIJI

(Prevajalec: Ravel Kodrič)

Pomožne skupine

ORJEM

Pod okriljem Jugoslovenske Matice deluje z nasilnimi metodami in s terorističnimi odtenki **ORJEM (Organizacija Jugoslovenske Emigracije)**. Osnovana je bila jeseni 1927 v Ljubljani z odseki v Zagrebu, na Sušaku, v Mariboru; združuje pretežno Slovence. Njeno glasilo je Primorski glas. Emigrantom pomaga pri pridobivanju jugoslovanskega državljanstva. 1. januarja 1930 je štela 2500 članov v Ljubljani in 3000 v Mariboru. Prvi predsednik Orjema je bil ljubljanski policijski funkcionar, tudi Italijanom dobro znani **Fakin (?)**¹. Orjem ima po vsej verjetnosti v Trstu svojo skrito izpostavo, ki v sodelovanju s tamkajšnjim konzulatom Kraljevine Jugoslavije pripravlja tla ilegalnim prebegom čez mejo. Po uvedbi šestojanuarske diktature je bil tudi Orjem navidez razpuščen, dejansko pa oživiljen pod vladnim okriljem.

Tabor

Del Orjema se je prelil v društvo **Prosveta Tabor**, katerega ustanovno listino so policijske oblasti v Ljubljani potrdile 30 marca 1930. Sedež društva je v drugem nadstropju hotela Tivoli v Ljubljani. 21. maja 1930 je na njegovem zboru v hotelu Tivoli pod predsedstvom **Ladislava Božiča** prevzel besedo v vojaško uniformo oblečen neki **Bogomir Magajna**² z ognjevito hvalnico srbske vojske, ki naj bi kmalu zavladata nad neodrešenim ozemljem. 28. maja je predsednik Jugoslovenske Matice v Ljubljani **dr. Lavo Čermelj**³ spodbujal

¹ **Fakin (?)** – verjetno **Dr. Hacin Lovro**, doktor prava in policijski upravnik (Trata pri Velevem, 1886 – Ljubljana, 1946) leta 1936 postal upravnik politične policije v Ljubljani, protikomunistično usmerjen, kolaborant, obsojen na smrt. Vir: slovenska Wikipedija.

² **Magajna Bogomir**, antifašist, pisatelj in zdravnik (Gornje Vreme, 1904–Ljubljana, 1934), bil je tudi zdravnik v Sarajevu, vir: Slovenski primorski biografski leksikon.

³ **Dr. Čermelj Lavo**, doktor fizike, publicist in tigrovec, (Trst, 1889–Ljubljana, 1980), leta 1929 emigriral v Jugoslavijo, predsednik Manjšinskega inštituta in sodelavec ObC VKJ, idejni vodja Soške legije, na 2.

navzoče, naj bodo pripravljene na končni naskok za priključitev Primorske matični domovini, a naj bodo pri svojem delovanju previdni, da ne bo nihče izostal pri končnem naskoku, na koncu pa pozval k petminutnemu molku za »slovenske žrtve, ki so padle pod Mussolinijevimi svinčenkami«.

Zarja

17. maja se je v Kranju ustanovilo emigrantsko društvo **Zarja**. K osvoboditvi Primorske je pod praporoma Trsta in Gorice, s črnino zaznamovanima, pozival profesor **Goljan**⁴.

Kneginja Zorka

Značilno je tudi zagrebško društvo **Kneginja Zorka**⁵, sestavljeno iz soproj tamkajšnjih srbskih visokih uradnikov. V njegovem vodilnem odboru sedijo žena armijskega poveljnika gospa **Marić**⁶, županova žena gospa **Srkulj**, žena policijskega načelnika gospa **Danijela Bedegović** in kot blagajničarka žena predsednika prizivnega sodišča gospa **Cimić**. Januarja 1931 je sklenilo zgraditi zatočišče za revnejše emigrante.

Nadzor nad emigranti

Podtalna migracija se napaja iz dveh virov: iz intelektualcev, ki so se v Italiji kompromitirali, in iz mladine. Prvim nudi beograjska vlada denarno podporo in zaposlitev v najrazličnejših javnih službah in s tem neti nezadovoljstvo med domačini. Za priseljevanje mladine, posebej študentske, skrbi **Jugoslovanska Matica** s podporo pri šolanju in študentskimi domovi. Na voljo imajo vsaj trideset zavarovanih ilegalnih poti čez mejo. Po prihodu jih oblasti razvrščajo glede na že pridobljeno izobrazbo. Obmejni policijski komisariji imajo sezname ljudi, ki bi po informacijah čezmejnih zaupnikov utegnili prej ali slej emigrirati. Po prihodu jih opremijo z napotnicami na zbirna mesta, kjer gredo skozi prvo preverjanje in prejmejo nato prvo pomoč ali napotitev k zaposlitvi. Zlasti dejaven je v tem pogledu komisar na Sušaku; na voljo ima veliko sredstev neposredno iz Beograda in številne zaupnike po Istri. Februarja in marca 1931 so le-ti širili po Istri napovedi o skorajšnjem izbruhu revolucije na Reki in v Italiji.

tržaškem obsojen na smrt – pomiloščen in obsojen na 30 let zapora, partizan, družbenopolitični delavec. Vir: Marijan F. Kranjc, Organizacija TIGR - ABC seznam članov, www.vojastvo-militray.si (2017).

⁴ **Goljan (?)** – verjetno gre za **Draga Žerjala**, tigrovca in partizana (Boršt pri Trstu, 1903–Koper, 1991), 1929 je zbežal v Jugoslavijo, leta 1931 je v Kranju ustanovil prosvetno društvo **Zarja**, leta 1936 pa društvo **Tabor** v Ljubljani. Sodeloval je v Soški legiji, pa so ga Nemci zaprli. Zbežal je iz taborišča v Dresdenu in se priključil Vojkovi brigadi. Pozneje deloval v gospodarstvu. Vir: SPBL.

⁵ **Kneginja Zorka** je bilo soproga črnogorskega vladike Nikole, pa je malo podatkov o tem klubu. Srbske žene so se predvsem združevala b klubu **Kneginje Ljubice**, ki je imel široko podporo iz Beograda. Vir: srbska Wikipedija.

⁶ **Marić Marija roj. Medaković** iz Zagreba, soproga Marić A. Augusta, divizijskega generala VKJ in poveljnika Savske divizije v Zagrebu, s soproga sta bila do leta 1942 v taborišču Jasenovac, na nemško intervencijo izpuščena, ibidem.

Dejanski nadzor izvaja Beograd: pri notranjem ministrstvu deluje **urad za priseljence**. Podoben urad deluje tudi pri zunanjem ministrstvu: slednji deli začetne podpore v obliki 500 do 1000 dinarjev vrednih bonov, ki jih je mogoče izterjati pri Izvozni banki. Zunanje ministrstvo se je tudi zavzelo za napotitev migrantskih delavcev na delo v Francijo s povsem ločenim in nenavadnim postopkom. Vojno ministrstvo nudi perspektivnim emigrantom, sicer italijanskim državljanom, prednostne pogoje pri služenju skrajšanega, 6-mesečnega vojaškega roka s posebnim urjenjem v akcijah proti Italiji. Če se pri tem izkažejo, jim je zagotovljena državna služba.

Od 1. julija 1929 do 30. junija 1930 je iz Italije v Jugoslavijo prebežalo vsaj 550 oseb. Prek emigrantov vlada ves čas drami protitalijanska čustva. Značilna je v tem pogledu resolucija, ki je bila izglasovana 19. aprila 1931 v Zagrebu na zboru emigrantov, ki ga je sklical odvetnik **Ivan Čok**⁷, prebežnik iz Trsta in zaupnik beograjske vlade za vsakovrstne protitalijanske prireditve. [sledijo navedki iz resolucije]

Vendar, kakor se vlada poslužuje emigrantov v svoje zunanjepolitične svrhe, tako jim tudi ne zaupa povsem in jih zato seli daleč od meje z Italijo v najbolj oddaljeno Makedonijo, kjer jim nič več ne govori o latinski omiki in katolištvu, v katerih so odraščali. Usmerjajo jih, zlasti ročne delavce, v območja, ki jih je Jugoslavija zasegla Turkom in Bolgarom, z doslej sicer propadlimi poskusi kolonizacije. Ta načrt beograjske vlade, da bi emigrante preusmerila čim dlje od obmejnih mest, kot so Ljubljana, Zagreb, Split, v južnosrbske predele, se je izkristaliziral februarja 1930. **Kolonizacija** naj bi vzdolž reke Vardar zasedla smer Skopje, Carevo selo [današnje Delčevo], Radoviš ter Kočani in stregla trojnemu cilju: zagozditi tujerodni element med tamkajšnje Bolgare, Albance in Grke; razvrstiti vzdolž reke Vardar in železniške proge Skopje-Solun do meje z Grčijo slovanska jedra, ki naj bi se ne mešala z Bolgari in Grki in bi bila na voljo v primeru nastopa proti Grčiji za prodor do Egejskega morja; vpreči v protitalijansko gonjo tudi najbolj obrobne jugoslovanske pokrajine. V ta načrt so vprežene organizacije, banke in policija. Skopska Zveza kmetijskih zadrug je bila primorana odstopiti migrantom iz Istre zemljo ob reki Vardar. Prve dni aprila 1931 so v Skopju ustanovili odsek društva Trst–Gorica–Reka z namenom gmotne in moralne podpore emigrantom iz Julijske Benečije, ki so jih presadili v Vardarsko banovino.

Tudi v **Banjaluki** je zrasla kolonija kakih 700 mož, skoraj samih kmetov, iz Gorice, Tolmina, Bistrice in s kraške planote. Večina njih je obdržala italijansko državljanstvo, a njihovi sinovi služijo v jugoslovanski vojski. Mnogim se toži po Italiji. Domačini jih imajo za tujce, ki jim odjedajo kruh. Prireditve v njihovo podporo so zato bolj kilave. 19. marca 1932 je Istra na valu protitalijanskega gibanja, ki ga je sprožil monsignor [zagrebški škof Antun] **Bauer**⁸, razpečala po Zagrebu skrinjice z napisom »Darujte dinar za istrske brate!«, a izkupiček je znesel borih 170 dinarjev.

Čete teroristov

⁷ **Dr. Čok Ivan Marija**, odvetnik, politik, antifašist (Trst, 1886–New York, 1948), leta 1931 je uszanovil Zvezo jugoslovanskih emigrantov iz Julijske krajine.skupaj z dr.Vilijem Baltičem pobudnik kolonizacije Primorcev v dolini Vardara. Vir: Marijan F. Kranjc, Organizacija TIGR – ABC seznam članov in podpornikov, www.vojastvo-military.si (2017).

⁸ **Dr. Bauer Antun**, zagrebški nadškof (Breznica, 1856–Zagreb, 1937), protikomunistično usmerjen.

Mlada Jugoslavija

Italijanski karabinjerji in obmejna milica poznajo njihovo krvavo in nasilniško dejavnost. Med tovrstne organizacije sodi unitaristična in ekspanzionistično usmerjena **Mlada Jugoslavija**. Z njo je imelo opravka dunajsko sodišče v znanem kazenskem postopku zoper **Stjepana Tomljenovića**, **Branka Evergerja** in **Ljubomirja Beloševića**, ker so ilegalno prestopili mejo z Avstrijo, da bi tam ubili nekatere voditelje hrvaške emigracije, med njimi **Gustava Perčeca** in **Anteja Pavelića**.

Jugoslovenska Iskra

Sorodno društvo je **Omladinski klub Jugoslovenska Iskra**. Osnovana je bila v Ljubljani 1. junija 1931 ob udeležbi nekaterih orjunašev. Pri ustanovitvi v že znanem hotelu Tivoli so viseli prapori Trsta, Gorice in Reke ter slike Gortana in štirih kaznovanih z ustrelitvijo pri Bazovici. Predsednik pripravljalnega odbora **Miroslav Mermolja** je pojasnil, da so člani lahko le moški med 18 in 35 letom. Cilji 700 odsekov po Jugoslaviji so po njegovih besedah isti kot Orjunini.

SRNAO

Novembra 1928 se je v severni Dalmaciji osnoval odsek **SRNAO (Srpske nacionalističke omladine)**, ki ji hrvaška opozicija prisoja velesrbske hegemonistične cilje. Z uvedbo šestojanuarske diktature je Srnao prešla pod okrilje Narodne Odbrane.

Črni bratje

V Ljubljani se je med dijaki osnovalo društvo **Črni bratje**⁹, pripravljeno na teroristične podvige pri slovanskem osvajanju Julijske Benečije. Pri društvu sodelujejo obmejni policijski komisar in dva agenta, izurjena v pripravah terorističnih atentatov. Društveniki si med seboj dopisujejo s šifriranimi sporočili. Pri aretirancih decembra 1930 so italijanske oblasti zasegle poleg letakov, pozivajočih k vstaji proti Italiji, tudi ročne bombe Sipe in z eksplozivom nabite cevi, ki naj bi raznesle spomeniško kostnico italijanskih padlih pri Podgori.

Za sklep poglavja: maloštevilnost članov večine društev ter njihova tesna povezava s propagandnimi, birokratskimi in vojaškimi centralami v Beogradu pričata, da gre za umetne, ne samonikle tvorbe, vprežene v državni politični stroj. To dejstvo potrjuje tudi njihovo prostožidarsko zaledje, ki je odraz zdajšnje tamkajšnje politične ureditve in je v opreki z verskim čustvovanjem globoko katoliških slovenskih in hrvaških množic.

Vojaška rezerva: Sokol

Sokol je svoje dni bilo telovadno društvo češkega porekla. Zdaj je mogočna **paravojaška organizacija**, vprežena v **protiitlijansko gonjo**. Na vojaški značaj češkega Sokola sta opozorila že francoska avtorja **Charles Henry** in **F. de Néans** v knjigi z naslovom *L'Armée tchécoslovaque* in požela udarno recenzijo v francoskem militarističnem glasilu *La France militaire*.

Monopol nad mladino

Pred vojno se je Sokol delil v hrvaškega, slovenskega in srbskega. Po vojni je prišlo junija 1919 v Novem sadu do združitvenega kongresa v Jugoslavenski Sokol. A po dveh letih so se tri veje zaradi sporov med Srbi in Hrvati spet ločile. Po šestojanuarski diktaturi je kralj Aleksander z zakonom, ki je stopil v veljavo 14. februarja 1930, tri prej razpuščene veje strnil v **Sokol Kraljevine Jugoslavije**. Vanj je bilo vključeno tudi športno društvo **Primorje** iz Ljubljane, ki združuje emigrante iz Julijske Benečije. Njihov kroj je črno-bel

⁹ »Črni bratje« so bili tajno protifašistično združenje (severno) primorskih dijakov. Organizacijo so ustanovili septembra 1930 v Gorici dijaki: Zorko Rejec, Mirko Brezavšček, Danilo Pirc in Just Brezigar. Imeli so svoj statut in akcijski program. Sestajali so se v gostilni pri Maksu v Gorici in v kaverni pri Soči. Člani so bili: Zorko Rejec, Just Brezigar, Rudolf Torkar, Stanislav Gorkič, Danilo Pirc, Kamilo Rijavec, Ivan Verdikon, Rafael Brešan, Radislav Sviščuk, Ivan Gašperčič, Avguštin Škerjanc, Viktor Grohar, Rudolf Munih, Franc Lapajne, Karlo Žbogar, Franc Hvalič in Peter Levpušček. Septembra 1930 je italijanska policija odkrila organizacijo, mučili člane in jih odpustili iz vseh šol. Zaradi posledic mučenja je 14-letni Mirko Brezavšček 21.2.1931 tudi umrl. Viri: Tatjana Malec, Moj oče – Črni brat, France Bevk in Mira Cenčič – Črni bratje, Marijan F. Kranjc, »Črni brat« - Ivan Gašperčič, Tragična usoda sopotnika solkanskih tigrovcev, vir: www.vojastvo-militray.si (2013)

v znak žalovanja nad zamejstvom, na prsih pa nosijo grb s tržaško helebardo na belosinjem ozadju.

Novi unitaristični Sokol je podrejen ministrstvu za vojno in mornarico ter šolsekmu ministrstvu in je izrazito **vojaškega značaja**. Pri urjenju sokolskih enot sodelujejo oficirji VKJ. Člani, ki so prestali začetno urjenje, sodelujejo dvakrat tedensko pri vajah skupaj z vojaškimi enotami. Častni predsednik Sokola je **knez Prestolonaslednik**. Ozemlejska porazdelitev sokolskih žup sovpada s porazdelitvijo ustreznih vojaških območij. Z uvedbo šestojanuarske diktature si je vlada z zakonom docela podredila telesno vzgojo mladine: fantov od začetka osnovne šole do izpolnitve 24 let, deklet pa do poroke oziroma prve nosečnosti. V ozadju Sokola je prav tako zaznati prostozidarsko mrežo kot tudi tiho nagibanje k pravoslavju. V mnogih sokolskih organizacijah je že leta 1931 prišlo do tajnega sestankovanja z namenom navajanja članov **Narodne Odbrane** in **Jadranske straže** k pravoslavju. Sokolska župa na Sušaku je v ta namen razpečala podružnicam kar okrožnico. Od tod tudi nedavna zaostritev sokolske protikatoliške osti. Stregla naj bi odtegotanju ljudi od latinskega in italijanskega sveta.

Sokol pozna tri starostne in spretnostne stopnje: prva od 6. do 12. leta, druga od 12. do 18. leta in tretja namenjena odraslim. Ob prvi obletnici uvedbe unitarističnega Sokola je organizacija štela 115.000 uradnih članov, porazdeljenih v 695 odsekov in 380 podeželskih odborov. Danes je članov že **264.000** v **1885** odsekih.

Delovanje proti Italiji

Posebna pozornost velja razmahu Sokola ob meji z Italijo: v Sloveniji, na Hrvaškem in v zaledju Zadra, koder poteka tudi gradnja vojaških utrd. V Jugoslaviji je najštevilnejša zagrebška župa z nad 15.000 člani. Člani Sokola uživajo skrajšan vojaški rok, prednost pri napredovanju, posebna dovoljenja in znaten popust pri železniškem prevozu. Tiskajo se uradno glasilo osrednjega vodstva *Sokolski glasnik*, *Sokol*, *Sokolič*, naraščaju namenjena *Naša radost*, *Sokolska prosveta* in *Sokol na Jadranu*.

Nekaj svežih podatkov: od 8. do 28. junija je v Beogradu potekal 1. kongres združenega Sokola. Navzoči so bili tudi nekateri uradni zastopniki Francije: med njimi državni tajnik **Marchand** z zastopstvom pariške občine. 23. junija so sokoli in sokolice v javnem sprevodu korakali obročeni s puškami pod transparentom z napisom "Reka in Sušak" in ob vzlikanju "Živela jugoslovanska Reka!" in "Živela jugoslovanska Istra!" ter "Smrt Italiji!". Od 13. do 29. junija 1931 je prišlo do velikih sokolskih demonstracij v Splitu, te pa so sprožile val nastopov, ki se je izrodil v vandalske podvige v Trogirju. Pri demonstracijah so sodelovala zastopstva vseh vojaških odredov II. armije in vseh jugoslovanskih sokolskih žup pod transparenti z napisi »Sušak– Reka« in »Šibenik–Zadar«. S svojimi prapori so bile navzoče teroristična Mlada Jugoslavija in organizacije emigrantov iz Julijske Benečije, Istre, Reke in Zadra. Pred Splitom je bila zasidrana jata francoskega vojnega ladjevja. Pozdravljali so jo lepaki z alegoričnimi podobami na boj proti Italiji pripravljenih mladcev. Francoske goste sta slavnostno nagovorila načelnik splitske sokolske župe ter zaupnik

beograjske vlade in policije **dr. Mirko Buić**¹⁰ ter podžupan **Stojanov**. Prireditve je 29. junija sklenil javen spreved, ki se je odvijal pred odrom z zastopniki civilnih in vojaških oblasti. Ognjeviti nagovori so spodbujali k obrambi slovanskega Jadrana. Prireditve je izzvenela v razpihovanje gonje, ki se je izrodila v rušenje beneških levov na javnih spomenikih: sprva na Krku nato v Trogirju, v Sinju ter v Perastu. Ni naključje, da je današnji okrožni kapitan v Splitu **Ivo Aničić**¹¹, ki je pristojen tudi za Trogir, bil kapitan na Krku, ko je prišlo do prvega rušenja beneških levov. V Trogirju je do prvega rušenja prišlo v noči med 1. in 2. decembrom 1932. 2. decembra je Aničić prispel iz Splita v Trogir »preiskat« primer. V noči z 2. na 3. december so zlikovci rušenje levov dokončali.

Navzlic uradnemu obžalovanju, ki so ga domače oblasti izrazile, se je pod večer 21. decembra srbski uniformirani vojak lotil s kladivom kipa leva sv. Marka v Sinju kar pred nosom vojaške straže. Naslednjega dne je občinska oblast sicer odredila prenos mramornate table s poškodovanim levom v tamkajšnji muzej, a občinski uslužbenec **Jakov Modrić** jo je pri prenosu »po nerodnosti« izpustil iz rok, da se je raztreščila.

Preganjanje levov se je nadaljevalo prve dni januarja 1933 v Perastu, kjer so tamkajšnjega zrušili s stebra sredi glavnega trga. Že omenjenega splitskega kapitana Iva Aničića pa so medtem odlikovali z Redom jugoslovanske krone 5. stopnje.

Sokol si je za netenje protiitalijanskih čustev omislil tudi pesem, katere refren se glasi: **»Zadar, Trst i Rijeka - Sloboda vas čeka!«**

Za sklep: za vsakim protiitalijanskim podvigom tiči večje ali manjše društvo, ki ga nadzorujejo policijske oblasti, usmerjajo pa tajni plačanci beograjske vlade po smernicah Glavnega štaba VKJ. Od uvedbe šestojanuarske diktature je centralni nadzor nad vso to dejavnostjo še izrazitejši.

[Sledi 3. nadaljevanje – poglavje: **AKCIJE, Netenje sovraštva in vojščaškega duha**]

¹⁰ **Dr. Buić Miloš**, splitski župan leta 1938–1939, minister hrvaške vlade in zadnji ban Primorske banovine, njegova hčerka Jagoda je bila priznan hrvaška slikarka, vir: hrvaška Wikipedija.

¹¹ **Aničić Ivo**, okrajni načelnik policije do leta 1938 (Opuzen, 1920–?), vir: hrvaška Wikipedija.